

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת עקב, תשס"ח
מספר 770מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

ארץ ישראל, גלות וגאולה

הקב"ה ברא את העולם בשביל התורה ובשביל ישראל, שכל אחד מהם בנפרד נקרא ראשית.¹ ארץ כנען נפלה בחלקו של שם בעת חלוקת הארץ על ידי נח, ובעת כניסתו של אברהם לארץ כנען הלך וכבש אותה מידי שם.² הקב"ה הבטיחו שיירש את הארץ וגם שזרעו יהיה כעפר הארץ (בר' יג:טז) וככוכבי השמים (שם טו:ה-ח). על שאלת אברהם אבינו "בְּמָה אֲדַע כִּי אֵינְךָ שֶׁנָּה" מצוהו ה' על ברית בין הבתרים ורומז לו שתהיינה הפסקות בישיבת בניו בארצם, כשיצאו לגלויות שונות (שם יב).³ לברית יהיה תוקף אך ורק אם בניו ישמרו את מצוות ה' (שם יח:יח-ט).

בראשית פרשת עקב יש תיאור של מצב העם והארץ כאשר שני הצדדים מקיימים את תנאי הברית. עם ישראל ילך ויגדל, החקלאות בארץ תשגשג, ועדרי הבקר והצאן יפרחו הן במספרם הן בטיבם. בארץ המובטחת יש מקורות מים רבים, היא "אֶרֶץ חֹטֶה וְשֹׁעֵרָה וְגִפְנֵי וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ-זֵית שְׁמֶן וְדָבָשׁ" (ח:ח); "אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבְנֶיהָ בְּרִזָּל וּמִהַרְרֵיהָ תִּחְצַב נְחֹשֶׁת" (ט). ה' יילחם להם לנצח את אויביהם (ט:ג), והם ישבו לבטח. תיאור המצב האידיאלי בארץ נמשך ואף מגיע לפרשת ראה. בצד תיאור זה ניתנת לעם אזהרה שלא לתלות את כל הטוב הזה בזכויותיו הרבות או בכוחו (ז:יב-כ).

הרמב"ם דן בשאלה מדוע נקבע קשר כה הדוק בין קיום מצוות התורה ובין קיום מצב השפע בארץ, וזה לשונו:⁴

והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי, מלחמה, רעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה, כגון שובע ושלוש ורבוי כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להם, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצווה כדי שנזכה לחיי העולם הבא.

כאמור, כבר בברית בין הבתרים ה' רומז לאברהם שישיבת עם ישראל בארץ ישראל לא תהיה רציפה, אלא תהיינה הפסקות (הליכה לגלות) בשל אי קיום מצוות התורה. ארבע הגלויות יהיו:

א. גלות מצרים שנמשכה 210 שנים לפחות, כמניין "ךדו", תחילתה ב-1,522 לפנה"ס, וסופה ב-1,312 לפנה"ס.

ב. גלות אשור שהיו לה שני שלבים: בתחילה הגלה מלך אשור רבים משניים וחצי השבטים שישבו בצד המזרחי של הירדן ואת אנשי הגליל, ולאחר מכן, כאשר כבש שלמנאסר את ממלכת ישראל, הוא הגלה את כל תושביה לחלח, חבור, נהר גוזן וערי מדי (מל"ב יז:ג-ו; יח:ט-יא). ממלכת יהודה נשארה במקומה, ובה התרכזו השבטים יהודה, בנימין ולוי.

ג. גלות בבל ראשיתה בסוף המאה השביעית לפנה"ס. באותם ימים נחלשה מאוד ממלכת אשור, ונפתח מאבק בין מצרים לבל על השליטה באזורנו, ובסופו הנחילה בבל מפלה לצבא מצרים, והשליטה על ארצנו עברה לנבוכדנאצר מלך בבל. הוא נלחם בממלכת יהודה, החריב את בית המקדש הראשון והוציא את אוצרותיו, שרף את ירושלים והגלה את תושביה (מל"ב כד:י-טז).

¹ רש"י, בר' א:א.

² רש"י, בר' יב:ו.

³ רש"י, רמב"ן ורד"ק על אתר.

⁴ הלכות תשובה פרק ט כל הפרק.

ד. גלות אדום החלה עם חורבן בית המקדש השני בשנת 70 לספירה, והיא הארוכה מכולן – כ-2000 שנה. העם התפזר לארצות רבות ובהן סבל השפלות, רדיפות, עלילות וגזרות שמד. הסבל הגיע לשיאו בעת מלחמת העולם השנייה, כאשר הגרמנים ועוזריהם משאר העמים תכננו להשמיד את עם ישראל כולו וטבחו כשישה מיליון מבניו.

בכל התורה כולה נאמר שהסיבה לגלות היא אי קיום מצוות התורה. לעיל הזכרנו את ברית בין הבתרים ופסוקים מתאימים בפרשת עקב המקשרים בין קיום מצוות התורה לשיבה הבטוחה בארצנו. נביא עוד כמה דוגמאות: "וּתְטַמֵּא הָאָרֶץ וְאֶפְקֹד עֲוֹנָהּ עָלֶיהָ וּתְקַא הָאָרֶץ אֶת-יִשְׂרָאֵל" (ויק' יח:כה); "וְנִתְתִי אֶת-עֲרִיכֶם חֲרָבָה וְהִשְׁמֹתִי אֶת-מִקְדְּשֵׁיכֶם... וְהִשְׁמַתִּי אֹנִי אֶת-הָאָרֶץ... וְאֶתְכֶם אֲזַרְהָ בְּגוֹיִם וְהִרִיקְתִּי אַחֲרֵיכֶם חֲרָב וְהִיְתָה אֲרֻצְכֶם שְׂמָמָה... אֲזִ תִרְצָה הָאָרֶץ אֶת-שִׁבְתְּתֶיךָ" (ויק' כו:לא-לד). מפסוקים אלה לומדים שלא זו בלבד שהעם יגלה מהארץ, אלא עם התרוקנותה מתושביה היא תחרב ותיעשה שממה.

מה היו החטאים שהיו הסיבה העיקרית לגלויות?

א. גלות מצרים – הגמרא (נדרים לב ע"א) דנה בסוגיה זו, ושלוש דעות תולות גלות זו בחטא של אברהם. ר' אבהו בשם ר' אלעזר אומר שאברהם חטא כשהשתמש בתלמידי חכמים במלחמה עם ארבעת המלכים להצלת לוט, ואין זה ראוי להפסיק תלמידי חכמים מלימודם ולהטיל עליהם תפקידים אחרים. שמואל סובר שחטאו של אברהם היה שפקפק אם ה' יקיים את הבטחתו לתת את הארץ לבני ישראל ולכן שאל "במה אדע כי ארשנה", אף שהמפרשים על אתר אומרים שאברהם לא הטיל ספק בהבטחת ה' שבניו יירשו את הארץ. לדעתם, בקשת האות נועדה להבטיח שיירשו אותה גם אם הוא או בניו יחטאו בחטא שיכול לגרום שיפסידו את הארץ, או הכנענים יעשו תשובה ואז ה' ישאיר את הארץ בידיהם.⁵ ר' יוחנן אומר שחטאו של אברהם היה שקיבל את הצעת מלך סדום להחזיר לו את הנפשות שלקח בשבי בעת המלחמה. הלוא אברהם, משהכיר את בוראו עסק בגיור אנשים, ואילו לא החזיר את השבויים, הייתה לו הזדמנות לגייר גם אותם. הרמב"ן⁶ מסביר שחטאו של אברהם היה שסיכן את חיי אשתו בהגיעו למצרים בימי הרעב באמרו 'אחותי היא'. אמנם הוא עשה זאת כיוון שפחד שמא יהרגוהו המצרים בגללה, אולם היה עליו לבטוח בה' שיציל אותו ואת אשתו מידם. לפי הסבר זה מובן מדוע נבחרה מצרים להיות מקום הגלות, שהרי מקום המשפט הוא במקום החטא.

מפרשים אחרים סוברים שיש סיבה אחרת לגלות מצרים. הסיבה איננה חטאו של אברהם אלא חטאיהם של בני יעקב לפני בואם למצרים ואחרי בואם. לדעת אברבנאל,⁷ החטא היה היחסים העכורים בין האחים במשפחת יעקב, שבסופו של דבר הביאו למכירת יוסף לעבד במצרים. לכן הם עצמם נהיו לעבדים של המצרים. המדרש אומר שאחרי מות יוסף החליטו בני ישראל להיות כמצרים והפרו את ברית המילה⁸ - מעשה שיש בו גם משום הפרה של הברית בין הבתרים.

ב. גלות בבל – הגמרא (יומא ט ע"ב) דנה בסיבות לגלות זו: "מקדש ראשון מפני מה חרב? אומרת הגמרא בגלל שלושה חטאים חמורים שנעשו בימיו: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, ומוכיחה מכמה פסוקים שחטאים אלה היו נפוצים מאוד בעם באותה עת.

ג. גלות אדום – בימי בית שני אמנם העם עסק בתורה, במצוות ובגמילות חסדים, אך הבית חרב בגלל שנאת חינוס. הגמרא מוסיפה שמכאן לומדים ששנאת חינוס שקולה כנגד שלושת החטאים החמורים שהיו בבית ראשון. בהמשך אומרת הגמרא שעוון הראשונים (בית ראשון) היה ידוע, וגם נתגלה קצם (קץ הגלות), ואילו עוון האחרונים (בית שני) לא נתגלה, וגם קצם לא נתגלה. ואף כי בבית ראשון היו העוונות גדולים, ואילו בבית שני שמרו את התורה, הרי מעמד הראשונים חשוב ממעמד האחרונים, ואכן, גלותם הייתה קצרה למדיי וזכו לראות בבניין בית המקדש השני, ואילו אנו טרם זכינו לראות בבניין בית המקדש השלישי.

ואולם אחרי כל גלות באה גאולה. כך היה לאחר שתי הגלויות הקודמות (מצרים ובבל), וכך יהיה בסוף הגלות הארוכה, גלות אדום. הגאולה הזאת, הנקראת הגאולה האחרונה, לא תבוא בבת אחת אלא היא תהיה דומה לזריחה אטית כמו "איילת השחר שבקע אורה... כך היא גאולתן של ישראל בתחילה קמאה קמאה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת".⁹ על מנת להסביר את המושג "קמאה" (קמעה) הגמרא

⁵ ראשית טו:ח (עיינו ספורנו, רד"ק ורמב"ן על פסוק זה).

⁶ בפירושו לבראשית יב:יא-יג.

⁷ אברבנאל בפירושו לבראשית, עמ' רב-רג. אברבנאל שואל על הסיבה לגלות מצרים הנתלית באברהם, כיצד ייתכן שהחוטא (אברהם) לא נענש – "ואתה תבוא אל אבותיך בשלום", ואילו בניו נענשים על חטא האבות. את ההסבר שהבאנו בשם רמב"ן מביא אברבנאל בשם רמב"ם ומוסיף שהחטא היה לא רק שאמר 'אחותי היא' אלא גם שיצא מהארץ הנבחרת לאחר שנאמר לו לבוא אליה.

⁸ שמות רבה א, ח.

⁹ ירושלמי ברכות פרק א דף ב.

מדגימה שתהליך הגאולה והופעת ה' בעולם יהיה כמו תהליך התקדמותו בשלבים של מרדכי היהודי. בעקבתא דמשיחא ישרור בארץ מצב נורא מכל הבחינות,¹⁰ עד שרבים מן האמוראים אמרו שאינם חפצים לחיות בתקופה זו.¹¹ עם בוא הגאולה באחרית הימים מבטיחים הנביאים שתחל תקופה חדשה. ישרור שלום עולמי, יהיה קיבוץ גלויות, המצב הכלכלי ייטב, והאנשים ייהנו ממעשי ידיהם, יתבססו על אדמתם ולא ינתשו עוד ממנה (עמוס ט: יד-טו). הנביא ישעיהו מבטיח שבאחרית הימים תהיה לבית ה' חשיבות עליונה לכל העמים. הם יבואו לבית ה' על מנת ללמוד את דרכי ה' וליישמן, "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים" (ב: א-ה). תהיה פריחה דתית ושגשוג כלכלי - כפי שהבטיח ה' לעם ישראל. חלק מהתיאורים האלה קורם עור וגידים בימינו, ועל סימנים אלה נאמר ש"אין לך קץ מגולה מזה" (סנהדרין צח ע"א). יה"ר שנזכה לראות בגאולה השלמה בב"א.

פרופ' יהושע עברי
מיתר

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹⁰ סוטה מט ע"א-ע"ב (משנה).

¹¹ סנהדרין צח ע"ב.